

Camelia SURUIANU

Fața nevăzută a omului

Scrierile reflexive ale părintelui Daniil Sandu Tudor, mentorul Mișcării *Rugului Aprins*, rămase majoritatea în manuscris la moartea sa, constituie un spațiu de cercetare ce impune dificultăți atât din cauza numărului impresionat de pagini cât și din cauza formei nedefinitivate pe care o au. În acest laborator de gândire trebuie să pătrunzi cu circumspecție, cu atenție față de intenția ideatică, trecând peste scâpările ce țin de formă. Textele din cele patru volume publicate până în prezent, *Dumnezeu-Dragoste*, *Sfințita rugăciune*, *Taina Sfintei cruci*, *Ce e Omul?*¹ sunt mărturii ale unui spirit reflexiv, care se exprima cel mai bine sub forma eseului. La o privire de ansamblu, eseurile sunt scurte ca întindere, au un final deschis, ce îi permit lectorului comentarii și discuții pe marginea lor.

Dumitru Irimia în *Introducere în stilistică*² consideră că eseul este un gen literar al cărui apariție și evoluție este strâns legat de momentele de criză ale societății. Să amintim că ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor a scris aceste lucrări pe când se afla la schitul Rarău, într-o perioadă când se aștepta oricând să fie din nou arestat.

La întrebarea existențială: *Ce e Omul?*, cu ajutorul unei pledoarii de tip antropologic, răspunsurile ne sunt oferite într-un mod gradat. Volumul, care poartă ca titlu chiar această întrebare, stabilește câteva cadre generale de antropologie mistică. Aparent, lucrarea se adresează nespecialistului, omului comun, care trebuie atenționat față de pericolele timpului său. La o a doua lectură, cititorul va observa că autorul dă ipotezelor formulate direcții noi în cercetarea antropologiei christianice.

Dacă Mircea Vulcănescu a redactat *Dimensiunea românească a existenței* în urma conversațiilor avute cu Constantin Noica, Daniil Sandu Tudor și-a scris eseurile într-un dialog peste timp cu ideile gânditorilor ruși exilați în Occident: Vladimir Soloviov, Mihail Bulgakov, Pavel Floreski, s.a.; dar și în urma unor convorbiri avute cu părinți anahoreți de la muntele Athos, și nu în ultimul rând cu prietenii săi, oamenii de cultură din anturajul *Rugului Aprins*.

¹Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Dumnezeu-Dragoste*, Editura Christiana, București, 2000; Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Sfințita rugăciune*, Editura Christiana, București, 2000; Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Taina Sfintei cruci*, Editura Christiana, București, 2001; Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Caiele 4, Ce e omul ?* Editura Christiana, București, 2003.

²Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 166.

Asemenea unui erudit dascăl, Daniil Sandu Tudor, aflat într-o aspră singurătate, îndeplinește binecunoscuta cerință a lui Petre Pandrea: „pentru cel ce vrea să învețe pe alții prima condiție a unui bun pedagog este suferința lui convertită în dragoste pentru învățăceii anonimi.“

În acele timpuri, secularizării specifice timpurilor moderne i s-a adăugat impunerea ateismului comunist, fapt ce a dus la o profundă criză spirituală în societatea românească. Ca un act de opoziție față de cerințele ideologiei de partid în plan cultural, Daniil Sandu Tudor și-a îndreptat atenția asupra refundamentării antropologiei mistice, o disciplină izgonită printre primele din învățământul românesc după venirea comuniștilor la putere. Amintim că în istoria spiritualității românești se cunosc câteva momente de reînnoire a trăirii isihaste: mișcarea organizată la mănăstirea Neamț de ieroschimonahul Paisie Velicicovschi (1722-1794), cea de la mănăstirea Cernica sub îndrumarea sfântului Ierarh Calinic (1787-1860) și cea a *Rugului Aprins*. Prin urmare, în acest context eseurile părintelui Daniil Sandu Tudor reprezintă un gest recuperator, dar și de revalorificare a valorilor vechi spirituale într-un cadru nou.

Alexandru Dimcea, editorul volumului eseistic *Ce e Omul?*, în *Notă asupra ediției*, aduce la cunoștință lectorului istoria acestui manuscris: „Filele de manuscris sunt dintre cele aduse, în anul 1957, de părintele Daniil însuși la București, la părintele Academician Nicolae M. Popescu, care la rândul său, ni le-a încredințat spre tainică păstrare.“³ Pe coperta se putea citi: „omul“, cuvânt care l-a determinat să dea cărții titlul: *Ce e Omul ?* Din aspectul pe care manuscrisul îl avea, Alexandru Dimcea deduce că scriitorul nu ar fi avut intenția să le publice. Mai mult, eseurile au fost găsite fără titluri, volumul având înfățișarea unui caiet. Ele au fost intitulate de către editor „printr-o sintagmă reprezentativă din textul în cauză“. Cu precizarea că: „parantezele mari (pătrate) cuprind intervenții ale editorului, iar cele mici (rotunde), ca și acoladele, aparțin autorului.“⁴ Prin urmare, *Ce e Omul?* poate fi privit ca o colecție de observații, maxime, reflecții asupra unor idei vetero-testamentare și mici studii care recapitulează, sub o formă condensată, conceptele unor gânditori precum: Soloviov, Berdiaev, Freud.

Volumul este o meditație christianică, ce dezvoltă în special două concepte: „chipul“ și „asemănarea“ lui Dumnezeu. Propoziției interogative din titlu i se adăugă, ca elemente paratextuale, subtitlurile: „E în noi un loc neajuns“⁵, „Omul e un înger care s-a născut cu o

³Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Caiete 4, Ce e omul ?* Editura Christiana, București, 2003, p. 18.

⁴*Idem.*,

⁵*Ibidem.*, p. 67.

aripă frântă și cu una uitată“⁶, „Înveți prin dascăl, cunoaști prin duhovnic“⁷; care sunt trimiteri la mistica patristică ce poartă semnătura gânditorilor: Maxim Mărturisitorul, Dionisie Pseudo-Areopagitul, Evagrie Ponticul. Dacă luăm în considerație întreaga structură semantică a semnului „om“, acest cod metalingvistic *sui-generis*, la nivelul funcțional al textului este bine punctat. Tema de la care pornește analiza este referatul vetero-testamentar al creării omului, „omul făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“. Volumul cuprinde șaiszeci și două de eseuri, cele mai multe dintre acestea nedepășind două pagini. Uneori textul este ambiguu, din cauza laconismului exprimării.

Privind în ansamblu, remarcăm preferința autorului pentru modalitatea dialogală, în spiritul sfinților părinți, care și-au compus opera pornind de la întrebările celor care le cereau sfatul. De altfel, referințele patristice sunt numeroase. De exemplu: în eseu „Dumnezeu este chipul sau icoana Omului pentru ca, prin asemănare, Omul să fie icoana lui Dumnezeu“ scriitorul își începe prelegerea parafrazându-l pe eruditul mistic Maxim Mărturisitorul („Omul e un Dumnezeu creat“⁸), în „Ce e inima?“ exegetul îl urmează în idei pe sfântul Nicodim Aghioritul („De aceea sfântul Nicodim Aghioritul ne arată pe om ca drept Marea și Sfânta Lume, adevăratul Microcosmos“⁹) sau în „Răsăritul nu e mistic, ci duhovnicesc“ Daniil Sandu Tudor reamintește lectorului conceptele existențiale ale renumiților gânditori răsăriteni: Dionisie Pseudo-Areopagitul, Isaac Sirul și Evagrie Ponticul.

Socrate considera că învățarea unui discipol înseamna ca maestrul să învețe o dată cu el. În volumul *Ce e Omul?* părintele Daniil Sandu Tudor, face parcă același lucru, pornește în căutarea propriului „eu“ din adâncul ființei sale alături de viitorii cititori.

Constatăm repulsia eseistului față de sistemul care a „falsificat“ scopul omului, dar și emoția în fața misterului revelator. Starea pe care o adoptă eul confesiv este aceea a uimirii: „Pentru cine a făcut Dumnezeu lumea?“¹⁰ În această interogație retorică, observăm pe de o parte, gustul pentru paradox și spiritul critic – atribute ale eseului, iar pe de altă parte, ca un adevărat ziarist, profesie pe care de altfel a și practicat-o, Daniil Sandu Tudor lasă textul „să respire“ propunând o pauză, în care se miră de măiestria cu care divinul a vărsat daruri în ființa umană. Totodată așteaptă și o atitudine din partea cititorului. El dorește ca oricine dintre noi, în funcție de cultură și pricepere, să poată formula un răspuns posibil.

⁶*Ibidem.*, p. 115.

⁷*Ibidem.*, p. 164.

⁸*Ibidem.*, p. 36.

⁹*Ibidem.*, p. 98.

¹⁰*Ibidem.*, p. 24.

Într-o vreme în care se vorbea tot mai apăsător despre „omul nou multilateral dezvoltat“, dar definit numai în latura sa materială, reacția monahului este aceea de a reflecta asupra esenței umanului pornind de la condiția sa divină. Interogația menționată ține de un anume retorism socratic, cu funcție maieutică. Răspunsul anahoretului survine după această pauză meditativă: „Pentru om. Pentru conștiință e făcută lumea. Conștiința și finalitatea nu sunt decât unul și același lucru. Omul e centrul simbolic al îndumnezeirii Lumii. Rostul omului e de a găsi și de a păstra înțelesul simbolic al lucrurilor.“¹¹ Prin acest răspuns, atitudinea docilă de la începutul eseului este abandonată, fiind înlocuită, cu o revoltă împotriva omului care a uitat, că nu este un simplu simbol, ci este centrul tuturor simbolurilor.

Autorul atrage atenția asupra redescoperirii „chipului divin“ în noi, ca necesitate primă în demersul șlefuirii *sinelui*. În acest context, *rug aprins*, privit ca metaforă revelatoare, are menirea de a schimba consubstanțialitatea inimii și frământările cugetului omenesc.

La o primă lectură, avem impresia că autorul dezvoltă idei pe care le repetă pe parcursul lucrării. Analogiile realizate sunt, de fapt, mijloacele care dau expresivitate textului. Discursul gravitează în jurul simbolului „om“. Iată câteva motive de acest tip: „omul e centru simbolic al îndumnezeirii Lumii“¹², „omul e o făptură sălbatică“¹³, „omul este marele centru de taină al Făpturii“¹⁴, „omul de fapt e supranatural“¹⁵, omul nu poate trăi mărgenit numai la el însuși“¹⁶, „omul e o cruce“¹⁷, „omul, ca un izgonit din el însuși“¹⁸, „omul el însuși un creator“¹⁹, „omul un înger care s-a născut cu o aripă frântă și una uitată“²⁰, „omul un tot de puteri care se ignorează.“²¹ Aceste unități fragmentare, motive, dacă folosim terminologia lui Umberto Eco, pot fi privite și ca definiții ale omului. „Individ egoist și animal social e omul. El e o cruce. [...] De aici, omul e o dualitate armonică sau dizarmonică, o cruce a morții sau o cruce a învierii. Omul este un «chip», adică o anume mărgenire, capacitate sau icoană, el este de aici un individ egoist. Omul este o «asemănare», adică o anume funcțiune, o anume dăruire de sine în afară, o anume desfășurare de putere și rodnicie, el e de aici un animal

¹¹ *Ibidem.*, pp. 24, 25.

¹² *Ibidem.*, p. 25.

¹³ *Ibidem.*, p. 27.

¹⁴ *Ibidem.*, p. 29.

¹⁵ *Ibidem.*, p. 46.

¹⁶ *Ibidem.*, p. 54.

¹⁷ *Ibidem.*, p. 60.

¹⁸ *Ibidem.*, p. 104.

¹⁹ *Ibidem.*, p. 114.

²⁰ *Ibidem.*, p. 115.

²¹ *Ibidem.*, p. 159.

social, ce se prostituiază. [...] A ne afla crucea e a ne împărți just între chip și asemănare – între ceea ce gândim noi și între ceea ce ne gândește pe noi, între ceea ce credem și ceea ce năzuim. E o problemă de echilibru rodnic, o problemă de geometrie spirituală, dualitatea noastră trebuie să fie realizată într-o exactă perpendicularitate, o dreaptă cruce. Năruirea, sau dezechilibrul, conflictului vine dintr-o rea împărțire de sine, o rea valorificare și măsurare dintre ceea ce omul gândește și ceea ce îl gândește pe el. Nerealizarea, neafierea crucii sale aduce negația, tăgăduirea întâi de sine, apoi tăgăduirea totală. E proiectat tragic în haos. Rațiunea devine independentă în om. [...] Spart, omul se realizează psihic la adânc ca un șir de complexe numite dorință de dragoste, de libertate, dorință de putere, de distrugere, complexe pe care rațiunea le tăgăduiește. Cele două elemente ale dualității omului nu se mai sprijină una pe alta, nu se mai ancorează rodnic.²² Acest lung citat e mostră a unui stil prolix, cu pletore verbale, redundanțe ce obosesc. Astfel, textul devine unul cu arcanе, pe care neofitul trebuie să le parcurgă, pentru a ajunge la dobândirea înțelepciunii. Dacă ar fi să ne raportăm la stil am putea spune că eseul nu este captivant pentru cititor, accentul căzând mai mult pe ideea evocată. Cu toate acestea, eseistul folosește un anumit vocabular pentru a sensibiliza pe lectorul. Limbajul este unul figurat, cu metafore revelatoare, ce dau o notă deosebită întregului text. Ladislau Gáldi, citându-l pe Michel Reffatère, cu privire la acest aspect, considera că: „limba exprimă gândirea, iar stilul o pune în relief.”²³

Viziunea asupra omului căzut este una deosebit de aspră, cu verdictе sumbre: „Prin păcate, omul se sparge și crucea lui de viață se desparte în două, el trăiește sau numai una din aceste părți ale lui, a *chipului* sau a *asemănării* într-un fel de paralelism în care e scoasă numai o parte la suprafață, iar cealaltă e înecată în umbră și inconștiență, sau cele două laturi intră în conflict între ele, ducând la autodistrugere. Așa poate să-i moară *chipul*, să i se osifice, să împietrească sufletește, omul pierde simțul metafizic, simțul interior al sacrului. [...] Ca să nu se piardă totul, omul se ancorează în pasiuni, care îi dau iluzia unui sens. Dacă viața n-are scop, fã ca să aibă clipa scop.”²⁴

Repetările obsedante, marcă stilistică dar și mod de subliniere didactică, reflectă predilecția eseistului pentru cuprinderea în unghiul viziunii sale a unui fenomen teologico-filozofic care a necesitat un studiu personal amănunțit. Când vorbim despre cuvinte-cheie sau dominante, avem în vedere acel lexic cu o frecvență ridicată. În cazul volumului, prezența

²²Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *op. cit.*, pp. 60, 61.

²³Ladislau Gáldi, *Introducere în stilistica literară a limbii române*, Editura Minerva, București, 1976, p. 12.

²⁴*Ibidem.*, pp. 154 -155.

acestora este motivată de stilul lucrării. Cuvintele precum *inimă*, *chip*, *minte*, *cruce* devin adevărate metafore obsedante.

Lessing spunea într-un eseu: „Dacă Dumnezeu ar ține în mâna dreaptă adevărul și în stânga îndemnul de a ajunge la adevăr [...] și mi-ar spune: Alege! M-aș îndrepta spre stânga sa și aș spune: Doamne, am ales! Nu adevărul pe care îl posedă, ci strădania pentru a ajunge la adevăr îl face pe om valoros.“ În acest context, putem interpreta volumul părintelui Daniil Sandu Tudor ca pe o „punere pe cale“ (este vechiul sens al cuvântului *metodă*), o jalonare a „drumului“ spiritual pe care fiecare dintre noi trebuie să-l parcurgem în vederea redescoperirii sinelui nostru, care înseamnă înțelegerea și realizarea personală a sintagmei „omul făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“.

Lectorul este îndemnat să respingă absurdul lumii imediate, spațiu considerat lipsit de sens, din cauza aridelor automatizări, cărora omul comun, supus stereotipiilor existențiale, cu greu i se poate împotrivi. De aceea, parafrazând întrebarea de la începutul volumului am putea-o reformula astfel: *Care sunt căile de dobândire ale propriei identități?* sau *Cum ne-am putea elibera de lumea lipsită de sens?*

Prin urmare, fiecare eseu în parte, poate fi privit și ca o etapă, pe care omul trebuie să o treacă, să-i înțeleagă necesitatea și să o depășească. De aceea volumul *Ce e Omul ?* nu se încheie, deoarece „calea“ pentru fiecare ins în parte continuă până la sfârșitul vieții.

Reflecția sa este, în același timp, o amendare și un îndemn. Amendarea ignoranței, a nepăsării față de propria condiție ontologică, dar și un îndemn în vederea căutării drumului către împlinirea umanului. De aceea, întrebarea care dă titlul culegerii de eseuri și deschide volumul cere lectorului un răspuns. Răspuns care în definitiv înseamnă „prima întoarcere către firea noastră adevărată, către autenticitatea noastră.“²⁵ Acesta trebuie să fie unul individual, fiecare persoană să-și răspundă lui însuși, necesitate impusă de faptul că orice om este unic. În acest context, scriitorul atrage atenția asupra unei posibile capcane: „Uneori, însă, omul, când ajunge să-și pună o astfel de întrebare, nu e destul de limpezit ca să-și poată da un răspuns. Și atunci el întreabă pe alții. Greșeala lui cea mai gravă. Așa el este înșelat, înșelându-se și robindu-se falselor icoane de om, care nu-l ating în nici un chip.“²⁶ Se observă aici evidențierea atributului unicității, premisa de la care trebuie să pornească omul în căutarea propriei identități. Revendicarea de la discursul filozofic kantian este întărită și prin încercarea de a răspunde la întrebarea: „e omul un scop sau un mijloc?“ Răspunsul nu este

²⁵*Idem.*,

²⁶*Idem.*,

unul direct, ci are ceva din aluzivul revelant al pildelor: „Cel mai întunecat și mai nelămurit dintre oameni, chiar dacă nu va putea să răspundă ceva la această nouă întrebare, se va purta totuși așa ca și când el însuși ar fi ținta întregii Firi.”²⁷

Există o atitudine din partea celui care „scrie” și a celui care „citește”. În cazul părintelui Daniil, discursul nu se înscrie exclusiv în conținutul dogmatic ortodox. Un teolog, știind că Sandu Tudor a fost monahul Daniil, așteaptă un mesaj, care să susțină doctrina ortodoxă. Însă va constata că apar concepte străine canoanelor ortodoxe: „Încă din antichitate, filozofii, atât cei elini cât și cei orientali, [...] socotesc întreg Universul ca având un același suflu, acea *Sofia creată*, a lui Soloviov. Iar Omul față de Cosmos nu ar fi decât rezumatul și icoana acestei unități: Macrocosmosul și Microcosmosul.”²⁸ Trebuie să precizăm că această *Sofia creată*, a fost respinsă în sinoadele ortodoxe ca fiind o noțiune eronată. Astfel de idei neortodoxe sunt pe de o parte efectul lipsei unui studiu organizat al doctrinei, iar pe de altă parte, al libertății totale asumate, de un călugăr care este, în egală măsură, poet. Opțiunea pentru o sintagmă controversată exprimă intuiția referitoare la imaginea poetică ascunsă în spatele acestei expresii: *Sofia creată*, ca duh ce susține în ființă toate lucrurile create, este prototipul feminității fecunde, ce îmbrățișează întreaga creație, făcând-o părtaşă nesfârșitei grații. Prin urmare, deși cea mai mare parte dintre eseurile părintelui Daniil Sandu Tudor au virtuozități artistice, pe care le putem apropia de tiparul filozofic, acestea mai mult tind spre mistică. Analiza pe care scriitorul o face unor noțiuni ce aparțin filozofiei christianice ne determină să susținem că studiasse scrierile erudiților gânditori: Maxim Mărturisitorul, Grigore de Nyssa, Atanasie cel Mare.

La o privire de ansamblu, volumul de eseuri *Ce e omul?* reprezintă înmănuncherea unor scurte fragmente care, fiecare în sine, încearcă să contureze tot atâtea repere ale devenirii spirituale. Mallarmé afirma că „fragmentele sunt semnele nupțiale ale ideii”, exprimând legătura profundă dintre fragmentarism și eseu, eseul născându-se din pasiunea pentru idee. Opțiunea pentru o prezentare grafică a textului care să evidențieze fragmentarismul – trăsătură specifică eseului – poate fi motivată atât prin faptul că manuscrisul monahului se dorește a fi un îndreptar cu scurte recomandări pentru ucenicii săi, cât și prin faptul că fragmentul dă seamă de întreg, reflecțiile sale armonizându-se ca notele unei partituri ce transcriu o muzică divină.

²⁷*Idem.*,

²⁸*Ibidem.*, p. 65.